

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВНЗ СЛОБОЖАНЩИНИ В ПЕРІОД 60-70-Х РР. ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

О.В.Карасьова

У статті розглянуто проблему активізації самостійної аудиторної роботи студентів за допомогою організаційних методів та прийомів під час лекційного викладання, практичних та лабораторних занять, при самостійному читанні, а також на репетиціях студентів у період 60-70-х рр. другої половини ХІХ століття.

Ключові слова: організація, самостійна аудиторна робота студентів, активізація.

ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN UNIVERSITIES OF SLOBOZHANSCHINA DURING THE 60-70's. SECOND HALF OF XIX CENTURY

O.V.Karasova

Summary. The problem of activation of class room self-assistant students' work with the help of method and approaches of self-assistant students' work organization at the lectures, practical and laboratory classes, at self-assistant reading, and also at the students' repetitions during 60-70s in the second part of the XIX century.

Keywords: organization, self-assistant class room students' work, activation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним з найважливіших завдань вищої школи сьогодення є створення унікальних програм і навчальних планів, які б дозволили підготувати творчих, неординарно мислячих молодих фахівців, здатних до інновацій. Це можливо завдяки організації самостійної аудиторної роботи студентів, активізація якої дозволить розробити нові педагогічні технології підготовки студентів, модернізувати систему професійного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. У педагогічній літературі сьогодення питанням організації самостійної аудиторної роботи студентів присвячені роботи А.Хуторського, О.Клименко, О.Шпак, В.Терес та інших. Але в історико-педагогічному аспекті такі дослідження відсутні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є спроба систематизації і оцінки ефективності способів організації самостійної аудиторної роботи студентів у вузах Слобожанщини в період 60-70-х рр. другої половини ХІХ століття.

Результати дослідження. Аналіз Статуту 1835 року дозволив з'ясувати, що під час його дії організація самостійної роботи студентів в університетах значно знизилась. Серед головних причин цього явища слід назвати такі: заборона запрошувати іноземних вчених для проведення занять та одночасна заборона посилати у відрядження за кордон студентів для збагачення їхніх наукових знань і проходження практики; байдужість багатьох учених до розвитку університетської науки; недостатня кількість навчальних посібників у порівнянні з Європою; велика кількість обов'язкових предметів; низький рівень підготовки слухачів до прослуховування лекцій. Все це сприяло зниженню рівня організації самостійної роботи студентів [10]. Проте детальний аналіз Статуту 1863 року засвідчив, що згідно з його вимогами, значною мірою активізувалась самостійна робота студентів у вітчизняних вузах взагалі та в Слобожанщині зокрема [9].

Аналіз матеріалів за темою дослідження, зокрема, протоколів засідань Рад вищих навчальних закладів та факультетів переконав, що період 60-70 рр. другої половини ХІХ ст. можна охарактеризувати як етап активізації самостійної аудиторної роботи студентів, коли увага насамперед приділялась методам та прийомам організації самостійної роботи студентів при лекційному викладанні, на практичних та лабораторних заняттях, при самостійному читанні, а також на репетиціях.

Ознайомлення з навчальною документацією Ново-Олександрійського інституту засвідчило, що ефективності самостійної роботи студентів на лекціях сприяло використання схем, діаграм, картин, малюнків для так званого «усного викладання». Сутність цього методу полягала в тому, що викладачі всіх технічних предметів, природничих і частково математичних наук використовували при «усному поясненні» предмета малюнки, картини, схеми, чисто й виразно оброблені на аркушах паперу значних розмірів, або роздавали слухачам малюнки на папері звичайних розмірів, зроблені автографічним способом, з огляду на те, що тривале за часом спостереження студентами форм, образів сприяє тому, що найменші подробиці так твердо заглиблюються у їхній пам'яті, що згодом їх майже ніколи не можна забути [14, с. 3-4].

Аналіз Статуту цього вузу також показав, що часто лекції проводилися в лабораторіях, фізичному та хімічному кабінетах і супроводжувалися демонстрацією препаратів, обладнання, дослідів тощо. Так, у

відповідності до статті 27 «Проекту Статуту інституту, складеного в 1865 р», лаборант повинен був приготувати все потрібне для проведення на лекціях дослідів і спостерігати за практичними заняттями студентів у лабораторіях [13, с. 3, с.22].

Варто зазначити й те, що для розширення й систематизації наукових знань, отриманих студентами під час лекцій, навчальна частина вузів Слобожанщини досліджуваного періоду прагнула організувати самостійну роботу студентів на практичних заняттях для формування умінь та навичок інтелектуальної й професійної діяльності, розвитку наукового мислення за допомогою індивідуального виконання студентами завдань згідно із сформульованою метою заняття. Слід зазначити, що організація самостійної роботи студентів на практичних заняттях у різних вищих навчальних закладах досліджуваного періоду мала істотні відмінності.

Так, як свідчить аналіз навчальних планів і програм Харківського університету, протоколів засідань Рад згідно з темою дослідження [3-8], викладацький склад Харківського університету серйозно ставився до питання про залучення студентів до самостійного виконання практичних робіт. Відповідно до положення про контроль та розподіл практичних та лекційних занять, прийнятого в 1864 році, практичні заняття студентів могли складатися із усного викладення ними знань з певної науки; письмового розв'язання запропонованих викладачем завдань, виконаних у його присутності; вивчення й пояснення джерел; самостійного написання творів за темами згідно з власним вибором або за вказівкою викладачів; співбесід студентів з викладачами стосовно певних галузей знань; наукових дослідів; досліджень, які студенти проводили самостійно в кабінетах та інших навчально-допоміжних установах університету [2, с. 225]. Застосування різних форм практичних занять залежало від профілю факультету, особливостей науки, місцевих та просторових умов.

Вивчення й аналіз навчальних документів філологічного факультету Харківського університету [1-2] дозволило виявити цікаві здобутки в організації самостійної роботи студентів на заняттях філологічного циклу, а саме: переклад студентами творів з російської мови на німецьку по 2 години на тиждень (проф. А. Фань-Труарт); читання, переклад та пояснення іноземних творів (проф. П. Безсонов, проф. М. Дринов, проф. І. Нетушиль, проф. А. Фань-Труарт); самостійне виконання студентами стилістичних вправ і перекладів з російської та грецької мови на латинську за посібниками для практичних занять і перекладів (проф. Буслаєв); історико-літературний розбір билин, історичних та побутових пісень; визначення релігійно-ліричних елементів у казках і обрядових піснях (проф. О. Потебня); малювання та пояснення карти мови й народності; аналіз та коментування творів студентів, написаних самостійно за спеціальними завданнями (проф. О. Потебня); вивчення іноземної мови за епічними пам'ятниками (проф. П. Безсонов) [1].

Аналіз навчальних планів Ново-Олександрійського інституту, протоколів засідань Рад інституту [11-14] дозволив з'ясувати, що лабораторні заняття були тут однією з форм практичних занять студентів. Вони проводилися в лабораторіях, кабінетах, майстернях, на відкритому полі, фермі, ветеринарній клініці, де студенти самостійно робили досліди, вивчали різні явища, вели спостереження як на заняттях, так і у вільний від навчання час.

Документація хімічної лабораторії засвідчила, що там постійно працювало багато студентів; крім практичних занять проводилися й наукові дослідження, оскільки мінеральні добрива завойовували все більше визнання в усьому світі й дозволяли значно підняти врожайність. Інтерес до вивчення хімії й постановки дослідів у лабораторії був настільки великий, що дирекції довелося ввести не просто обов'язкове відвідування лабораторно-практичних занять усіма студентами, а запровадити спеціальний графік відвідувань [11, с. 22].

У фізичному кабінеті до відкриття на Ново-Олександрійському дослідницькому полі метеорологічної обсерваторії студенти самостійно проводили спостереження щодо тиску й температури повітря та інших метеорологічних явищ, як-от: напрямок вітру, погода тощо. Результати цих спостережень записувались у методичному журналі, при епідеміологічних «бюлетенях». З метою формування в студентів навичок виготовляти різні прилади зі скла, Рада інституту організувала також фізичну лабораторію для проведення фізичних дослідів [14, с. 5]. У механічних майстернях студенти обробляли різного роду метали, дерево та інші матеріали. У металургійному кабінеті й лабораторії студенти робили так звані докимстичні проби й виконували інші аналітико-металургійні роботи.

Аналіз звітів вищих навчальних закладів Слобожанщини про виконання навчальних планів та інших документів [1; 12-13] переконав, що в усіх вишах діючою формою контролю за організацією самостійної роботи студентів у 60-70 рр. були репетиції, що визнавалися ефективною формою навчальної роботи педагогами-науковцями досліджуваного періоду. Репетиції мали на меті з'ясувати засвоєння навчального матеріалу кожним студентом і були введені до навчального процесу кожного вишу Слобожанщини в досліджуваний період, хоч деякі відмінності в їх застосуванні були.

Так, наприклад, на репетиціях Харківського імператорського університету досліджуваного періоду

професори словесних, філософських та юридичних наук влаштували з казеннокоштними студентами бесіди, під час яких пропонували їм запитання для усного викладення тем, ознайомилися з їхніми судженнями, розвивали різні способи мислення молодих людей, привчали їх ґрунтовно й вільно висловлювати свої думки. Така форма контролю за самостійною роботою студентів проводилася на початку лекцій чи після викладення певного обсягу дисципліни протягом всього заняття.

Інша форма репетицій упроваджувалась проф. Гулаком-Артемівським, який щосуботи проводив зі своїми слухачами зустрічі, що «мали форму вчених співбесід, з тією лише різницею, що в них професор надавав собі право входити з ними в суперечку про вивчення конкретної частини науки, але не дозволяв їм цього робити поміж собою, щоб уникнути галасу й безладдя, звичайно неминучих у таких дебатах, де виявляється більше поривань, ніж досвіду й знання справи» [1, с. 82].

Аналіз «Проекту Статуту інституту, укладеного в 1865 р.» [11; 13] засвідчив, що з метою контролю за засвоєнням навчального матеріалу кожним студентом Ново-Олександрійського інституту також застосовувалися репетиції згідно зі спеціальним розкладом або за 10-15 хвилин перед початком лекції. Згідно зі статтею № 53 в інституті сільського господарства й лісівництва викладачі повинні були частіше призначати студентам репетиції [13, с. 5], на яких опитували кожного студента щодо вивченого матеріалу.

Як свідчить аналіз навчальних матеріалів [10; 12], у Харківському технологічному інституті значне місце в активізації самостійної роботи студентів також займали репетиції як форма контролю з боку викладача за самостійною діяльністю студента в оволодінні ним знаннями з конкретного предмета, проте вони проводились відповідно до вказівок Міністерства освіти, яке виділяло для Харківського технологічного інституту 20 годин на тиждень для репетицій.

Висновки. Отже, як бачимо, найбільш ефективними шляхами в організації самостійної аудиторної роботи студентів у вищих навчальних закладах Слобожанщини в 60-70 рр. другої половини XIX століття стали: унаочнення при лекційному викладанні з демонстрацією препаратів, обладнання; широке використання малюнків, картин, схем; вільний вибір тем згідно з запропонованим списком для самостійного написання творів, перекладів; виконання студентами вправ за спеціальними посібниками для практичних занять і перекладів; самостійне й обов'язкове виконання лабораторних робіт; запровадження репетицій як форми контролю за самостійною роботою студентів. Вважаємо, що цей досвід може мати велике значення для підготовки фахівців сьогодення. Перспективою подальших розвідок у цьому напрямку бачимо відстеження розвитку форм організації самостійної аудиторної роботи студентів у вищих Слобожанщини в наступний період її активізації (70-80- рр. другої половини XIX століття).

Література

1. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805 – 1905) / под ред. М. Г. Халанского, Д. И. Багалея. – Х. : Тип. А. Дарре, 1908. – 390 с.
2. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые 100 лет его существования. (1805 – 1905) / сост. Д. И. Багалея, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. – Х. : Тип. Дарре, 1906. – 329 с.
3. Обзор преподавания предметов в Императорском Харьковском университете на 1864 – 1865-й учебный год / Совет ун-та. – Х. : Ун-тская тип., 1864. – 26 с.
4. Обзор преподавания наук в Императорском Харьковском университете на 1865 – 1866-й академ. год / Совет ун-та. – Х. : Ун-тская тип., 1865. – 28 с.
5. Правила для студентов и посторонних слушателей в Харьковском университете / Министр нар. просвещ. – Х. : Тип. А. Дарре, 1897. – 23 с.
6. Правила испытания для перевода из курса в курс и выпуска студентов Харьковского университета / Министр нар. просвещ. // Сборник распоряжений по м-ву нар. просвещ. – СПб. : Тип. ун-та, 1867. – Т. 3. – 114 с.
7. Протоколы заседаний совета Императорского Харьковского университета и приложения к ним / Харьков. ун-тский Совет. – Х. : Тип. ун-та, 1867. – № 7 – 102 с.
8. Протоколы заседаний совета Императорского Харьковского университета и приложения к ним / Харьков. ун-тский Совет. – Х. : Унив. тип., 1869. – № 8. – 221 с.
9. Университетский устав 1863 года: [Об изменении Устава и штатов Императорских университетов] / М-во нар. просвещ. – СПб. : Тип. Огризко, 1863. – 128 с.
10. Устав Харьковского технологического института Императора Александра III // Харьковского Политехнические События и факты / под ред. Ю. Т. Костенко. – Х. : М. Зильберберг, 1906. – 164 с.
11. Фурсенко И. Д. Харьковский сельскохозяйственный институт. Очерки истории // И. Д. Фурсенко. – К. : Выпашк., 1968. – 138 с.
12. Харківський політехнічний : події та факти / під ред. Ю. Т. Костенка. – Х. : Прапор, 1999. – 336 с.
13. ГАХО, ф. 669, оп. 2, д. № 3. «Практические работы студентов (чертежи и планы)», 1879, т. 1, С. 1–4.
14. ГАХО, ф. 669, оп. 3, д. № 42. «Отчет про состояние учебной базы института, учебно-исследовательских хозяйств и земледельческих училищ за 1867 год», 1867, С. 1 – 231.